

RÓBERT PÉTER

Viharos idők

VILÁGHÁBORÚ, FORRADALMAK, ELLENFORRADALOM
ÉS A MAGYAR CIONISTA MOZGALOM

Magyarországon igen korán megjelent a Palesztinába való visszatérés eszméje. A Herzl előtti cionizmus nyomai is megtalálhatók Natonek József rabbi munkásságában és a Hoveve Cion oroszországi és katowicei csoportjainak itteni kapcsolatai megelőlegezik a későbbi politikai cionizmust. Herzl és Nordau budapesti születése bizonyos – nem túl erős – szálát jelentett a szervezkedéshez, amelynek központjai és irányítása tőlünk nyugatra, tömegei tőlünk keletre voltak megtalálhatók.

Herzl törekvései jelentős visszhangra találtak Magyarországon, de ez a visszhang nem volt pozitív. Talán csak Németországban utasították el oly egyértelműen a zsidóság hivatalos intézményei és annak képviselői az államalapítás gondolatát, mint nálunk. Rónai János ügyvéd, a megmagyarosodott szabadelvű zsidó állott az első szervezetek élén, de ez nem mérsékelte a támadásokat, amelyekben az *Egyenlőség* járt az élen. Az első cionista sajtóorgánium az 1904–1905-ben megjelent *Zsidó Néplap* szinte minden számban Szabolcsi Miksa vádjai ellen védekezett. Alcíme szerint *Társadalmi és szépirodalmi hetilap*, de a fejlécén Dávid-csillagba foglalt Palesztina-térkép jelzi irányultságát.

Rossz viszonyban állt a hitközséggel, pedig megpróbált a vallásos tömegek kedvében járni.

Megalakult az Ivria egyesület. Úgy látszik, a *Zsidó Néplap* a Tóra-hű Mizrahi-szárny mellett tette le a garast, róluk írta a legbarátságosabb tudósításokat. Híreket közölt az egész világból, sokat foglalkozott kultúrával is.

A mozgalom központja nem a főváros, sem nem Észak-Kelet-Magyarország, ahol pedig népi zsidó tömegek éltek, hanem a Bécshez közeli Pozsony. Itt volt a központi iroda, itt tartották 1903-ban az első magyarországi cionista kongresszust, majd a következő évben a mizrahisták első világkongresszusát. A város nagy ortodox hitközségével, a pár évvel később leégett régi gettóval jó háttérrel lett a vallásos cionisták zászlóbontásának. A III. kongresszust már Budapesten tartották, 1905-ben, és 1906-ban a főváros lett hivatalosan is a magyarországi mozgalom központja.

A magyar zsidóság vezetői, akik élesen elleneztek a cionizmust, támogatták az ITO-féle telepítő mozgalmat.

A Jewish Territorial Organisation szintén otthont akart teremteni a hazájukból kiüldözött, kelet-európai, orosz és román zsidóknak, de cionista államalapító

ideológia nélkül. A szervezet 1908-ban alakult Londonban. Elnöke Zangwill Israel világhírű angol író, Herzl és Nordau cionista vezérek barátja, aki otthagya a cionista világszervezetet. Azért lépett ki, mert a cionisták visszautasították az angolok ajánlatát, hogy Palesztina helyett az afrikai Uganda legyen a menekült zsidók menhelye és otthona. 1912 nyarán a bécsi ITO-kongresszusra meghívták Szabolcsi Miksát is. Hazatérve az *Egyenlőség* olyan sikeresen agitált az ITO mellett, hogy fél év alatt 4000 új tag lépett be, a háború kitörésekor pedig már 6000 bejegyzett támogatója volt az ITO-nak Magyarországon.

Az első világháború kitörése megszüntette a cionizmus körül fellángolt vitákat. A neológok és az ortodoxok kibékültek egymással, mindkét tábor a háborús erőfeszítések támogatására összpontosított. Ez vonatkozott a cionistákra is. Lapjaik egyrészt a cári Oroszország antiszemitizmusát, a pogromok rémségeit festették erőteljes színekkel, másrészt a háború után, a győztes Törökország által esetleg majd támogatott palesztinai országépítés lehetőségeit taglalták. Hangjuk nem különbözött a többi zsidó sajtóterméktől. A *Múlt és Jövő* cikksorozat indított zsidó katonai témákból (csataképek, ótestamentumi harci leírások stb.). Színes cikkeket közöltek a török birodalomban és a világ más tájain élő egzotikus zsidókról. Lakos Alfréd *A francia antiszemitizmus (Múlt és Jövő, 1915. szeptember, 342–350. old.)* című tanulmánya a fő ellenséges hatalom liberális hírnevét tépázgatta. A cionisták részt vettek a magyarországi táborok orosz zsidó hadifoglyainak istápolásában, vallásos gondozásában.¹ Sokszor közlik a *Vorwärts* cárellenes karikatúráit, eredeti jiddis szövegükkel együtt. A háború igen hamar több-rétű zsidó vonatkozást is kapott. Először is az orosz csapatok már az első hetekben elfoglalták Kelet-Galíciát, ahonnan százezres zsidó tömegek menekültek a Monarchia belsőbb területeire. Érthetően el akarták kerülni a találkozást a cár katonáival, különös tekintettel a kozákokra. Ezeknek a jiddis anyanyelvű, kaftános, pajeszos, zömükben már a háború előtt is koldusszegény embereknek a megjelenése nagy terhet rótt a zsidó hitközségekre, de felszította a környezet éppen csak elcsitult idegenkedését is. Néhány hónapra orosz megszállás alá került Kárpátalja egy része is, s ez nagy zsidó tömegeket érintett. Az első hónapok közös lelkesedése után az antiszemita propaganda feltett bizonyos kérdéseket a zsidóság háborús szerepével kapcsolatban. Kifogásolták,

JÖVŐNK

Cionista röpirat.

4. szám.

Magyarország zsidóságához.

Történelmi emlékezők óta Magyarország zsidó népe soha olyan tragikus időkét át nem élt, mint az utóbbi hónapokban. Az ötvenes háború és az októberi forradalom óta lezajlott politikai események demoralizáló hatása alatt fölszabadult emberirtő erők, lelketlen igazgatók által vezetett vérszomjas tömegek gyilkos gyűlölettel csaptak rá a zsidó népre és hetek óta, halálbahrított zsidók jalkiáltásaitól visszhangzik az ország. Magyar polgártársainknál nincs kegyelem számunkra és a külföld zsidósága ha meg is teszi testvéri kötelességét velünk szemben: mindenk előtt való segítségüket követelni nincs jogunk. A magyarországi zsidó nép eme rettenetes helyzetének egyik legfőbb oka, a hazai zsidóság coddji, magát eltagadó politikája volt.

Ez a politika, a saját nemzeti létüket elhazudó, idegen színek alatt, lelkiileg hazug jelszavakkal dobálózó gerinctelen asszimiláns politika volt. Érthető, ha a külföld zsidósága, szorultságunk mostani napjaiban csak megfontoltan siet segítségére annak a zsidóságnak, mely évtizedeken keresztül megtagadott minden közösséget az egységes zsidó néppel, melynek nem volt érzéke a nagy és közös zsidó célok iránt és egyetlen életmegnyilvánulása az volt, hogy szétforgácsolva eladta magát az egyes hazai politikai pártoknak.

Helyzetünk tragikus volta és a közeljövő politikai küzdelmei szűkebbé teszik, hogy a magyarországi zsidó nép életérdekeinek megvédésére végre egy egységes politikai szervezetbe tömörüljön, mely egyedül lesz hivatva a zsidóság nevében eljárni és cselekedni.

Erre a szerepre: a magyarországi zsidó nép saját magával szemben elkövetett eddigi politikai bűneinek jóvátételére, a magyarországi zsidó nép képviseletére egyedül a „Magyarországi Cionista Szervezet” van hivatva, mint az ország zsidó népének nemzeti szövetsége. Csak a cionista szervezet és az általa kezdetől fogva hangoztatott zsidó nemzeti álláspont lesz képes a magyar és zsidó nép közötti felmerült katasztrofális feloldódás eloszlatására, csak a cionista szervezetnek van a külföld zsidósága előtt olyan súlyos szava, mely szükség esetén való segítségüket kieszközölheti.

Zsidók! Végtelen napokat élünk és ki tudja mi vár még ránk a jövőben! Minden öntudatos zsidó, aki föl tudja fogni saját egyéni és népi létérdekeit, csatlakozzék a Magyarországi Cionista Szervezethez. Szervezeti helyiségünk: VI. Király-utca 36. I. em. — van. Tagfelvétel szombat és ünnepnap kivételével a hét minden napján történik. Iratkozzatok be mindannyian!

A Magyarországi Cionista Szervezet 1919. szept. 28. Intéző Bizottsága.

ÓVAS!

Miután több oldalról azt a hírt tarjastik, hogy Budapestben cionista fegyveres karhatalom van alakulóban; sőt állítólag egyesek pénzét is gyűjtöttek erre a célra; szűkebbjeink tarjastik a legbiztosabban kijelenteni, hogy szervezetünk semmiféle fegyveres karhatalom létesítésével nem foglalkozik. Hy célra való gyűjtésre részünkről senki megbízást nem kapott.

Magyarországi Cionista Szervezet.

VÉSZELI ÖZSEF

amelyben zsidó katonák bátor tetteiről számolt be olvasóinak. Ugyanakkor a Monarchia vezetésével szemben álló szlovák és ruszin nemzetiségűek, valamint a románok erős antiszemita propagandát folytattak, a zsidókat besúgóknak s a magyarok támogatóinak nevezve. Sok vita folyt a hadseregszállítókról, akik természetesen népszerűtlenek voltak a háború sújtotta országban, és akiknek nagy része háború előtti foglalkozási megoszlásnak megfelelően zsidó volt. A cionisták élen jártak az előforduló visszaélések megbélyegzésében. A Múlt és Jövő így ír egy szövetbotrányról: „ez a semmiféle irgalmat nem érdemlő emberi eltévnyedés fájt, nagyon fájt nekünk. Fájt, mint embernek és különösen fájt, mint zsidónak [...] Hiába fogjuk mondani, hogy abból a posztóból a zsidó baka térde is éppúgy kiszakadt, mint keresztény bajtársáé. [Hiába fogunk védekezni], hogy a hamis posztó szállításának nélkülözhetetlen feltétele a hamis posztó átvétele, amit már nem zsidók végeztek.” A fokozódó háborús nyomor jó talaja mindenfajta bűn-

hogy a zsidókat állítólag nem számarányuknak megfelelő mértékben sorozzák be, és küldik a harctérre. Elkezdődött az a vita, amelyik egészen a húszas évek végéig tartott. Az Egyenlőség külön háborús rovatot indított,

KAHAN NISON

AVIGDOR HAMÉIRI (FELDMANN-PALADI FESTMÉNYE)

bakkeresésnek. Mivel a menekülteket a zsidó segítség-szervezetek – néha már amerikai segítséggel – megpróbálták élelmezni, ez is olaj volt a tűzre. (A Magyar Cionista Szövetség ún. zsidó népszerűítő irodát állított fel a menekültek képviselői érdekében. Mindez a megnövekedett antiszemitizmussal együtt 1917-ben a *Huszadik Század* című progresszív folyóirat ún. „zsidó vitájához” vezetett. A megkérdészek arra a kérdésre válaszoltak, van-e zsidókérdés Magyarországon, és mi a megoldása. Természetesen a körkérdésnek voltak előzményei. A *Huszadik Század* tudományos és szociológiai szinten már évek óta foglalkozott ezzel a jelenséggel. A folyóirat 1914. március 3-i száma (341–347. old.) közli Szabó Dezső – későbbi tevékenysége ismeretében – különösen érdekes cikkét: *A magyar zsidóság organikus elhelyezkedése – nyílt levél a Múlt és Jövő szerkesztőinek* –. Barátságos hangon ír, a megszólítás: „Ifjú zsidó testvéreim!” Modernizáció melletti filozofikus írás. Támadja a lapot az elzárkózás támogatásáért. (Ezért közli a *Huszadik Század* az írást!). A zsidóságnak talán sehol a világon nincs olyan nagy hivatása, mint Magyarországon. Ő legyen az eleven cement, amely új emberi közösségbe hozza Magyarországot népeit.

1917 májusában zajlott le a *Huszadik Század* emlékeztető körkérdése. A válaszokat „akik szerint nincs” és „akik szerint van zsidókérdés” kategóriákba csoportosították, és ábécérendben közölték. A beérkezett 60 válaszból 10 elhárította az érdemi állásfoglalást, hogy nincs Magyarországon zsidókérdés, ez csupán az antiszemita propagandájának a műve, „a vallásgyűlölet hazajáró lelke”, atavizmus, leplezett gazdasági antagónizmus. A háromnegyednyi többség, 37 hozzászólás viszont létező, súlyos problémának tekintette a zsidókérdést, amelyet főként a kapitalizmus termékének vagy gettómaradványnak, a csoportantagonizmus egy sajátos válfajának, a társadalmi ellentétek vallási és faji transzformációjának fogott fel. Motivumai között a gazdasági-társadalmi okok mellett szerepelnek népkarakterből fakadó, izlés- és modorbeli, etikai, világnézeti, pszichológiai tényezők is. Kifejezetten gyűlölettel indított választ senki sem adott, azok, akik tartózkodást, ellenszenvet árultak el a zsidósággal szemben, ugyancsak a beolvadásban látták a megoldást, hangsúlyozva a bevándorlás megszüntetését. Velük szemben a válaszadók egy része éppen a zsidó öntudat fejlesztését a külön nemzetiségi, esetleg önálló állammá alakulást tartotta a megoldásnak. *A szerkesztőség a vita összegzésében célzatosan kiemelte az antiszemita és a cionista álláspontjában található hasonlóságokat: az asszimiláció elutasítása és kétély mindenfajta megoldással szemben.*

Kiemelendő Beregi Ármín mérnök, a Magyarországi Cionista Szervezet elnökének hozzászólása: „*A magyarországi zsidókérdés nem más, mint akár a németországi, ausztriai stb. zsidókérdés, megoldása sem lehet más, mint azoké. Amint tisztesség- és önérvényességbe vesszük a bukovinai és romániai magyarság magyar állhatatosságát, nem lehetne erénynek tekinteni a zsidóság tudatos asszimilációját sem, amely mindenesetre önfeladással, a zsidó nép ősjavainak feláldozásával járna. Az asszimiláció követelésével a zsidókérdésnek oly megszüntetéséről lehetne szó, amely a zsidó nép megszüntetésével járna. A zsidó népet pedig nem lehet megszüntetni [...] A magyarországi zsidókérdés, az általános zsi-*

BEREGI ÁRMÍN

dókérdéssel együtt – és ennek szemébe kell nézni – egy par excellence népi, nemzeti kérdés, amelynek megoldása – úgy vélem – a stockholmi tanácskozáson kezdődött és a palesztinai cion-eszme megvalósításával fog befejeződni [...]”

Hasonló álláspontot képvisel Patai József a *Múlt és Jövő* zsidó irodalmi és művészeti folyóirat szerkesztője. „*Mi hát a zsidóság? Nemzet, nemzetiség, faj vagy vallás? Mind egy. A név úgy sem teszi [...] Viszont a cionizmus, mely nyíltan zsidó nemzeti érzésről beszél, tudja, hogy a nemzeti definíciója itt egységes nyelv és föld hiányában szinte imaginárius valami, mely a múltból, a közös történelemből, a közös tradíciókból, hogy úgy mondjam, a levegőből táplálkozik.*”

„*Mélyíteni kell a zsidókban a faji öntudatot, ami többet ér minden emancipációnál, mert a külső szabadság és a belső szolgaság helyett igaz belső felszabadulást, önbecsülést, méltóságot és szilárd etikai talajt ad. Emelkedett lelket és minden kihívástól visszariadó, előkelő tartózkodást vonna ez maga után, amiből aztán becsülés és tisztelet fakadna [...]”*

Az Egyenlőség, Szabolcsiék köre kifejezetten ellenezte a *Huszadik Század* zsidóvitáját: „*Csak azoknak kérdés ez, akik nem tudnak belenyugodni abba, hogy mi, magyar zsidók éppúgy hazánknak valljuk ezt a földet, mint a máshitű magyarok. Csak azoknak kérdés, kik ezen változtatni akarnak. Ha a zsidóságot felekezetnek tekinti, miért nem előzi meg a XX. században a zsidóvitát egy katolikus vita vagy református vita?*”

Hamarosan nagyobb események terelték el a figyelmet a sajtó hasábjain lezajlott ankétról. 1917. december végén az emancipáció 50 éves jubileumát ünnepelte a magyar zsidóság. Megjelent egy emlékkönyv, amelyben nemcsak zsidók írtak, hanem keresztény tudósok és államférfiak is.

Eötvös Loránd báró nyílt levelet intézett az Izraelita Magyar Irodalmi Társulathoz az emancipáció emlékkönyve alkalmából. Eötvös József fia többek között ezeket írta: „*Nem gyönyörű, nem örömet keltő jelenség-e, hogy az ötven év előtt Magyarországon felszabadult zsidóság valóban magyar lett és nemzetünket gazdagabbá tette nemcsak anyagiakban, hanem irodalmában és tudományában is?*”

A későbbiekből úgy tűnik, nem mindenki osztotta a tudós báró véleményét. Bangha Béla és Prohászka Ottokár két népszerű katolikus egyházi vezető zászlót bontott a zsidóság ellen. Támadták a „nemzetgyilkos zsidó sajtót”, és kétségbe vonták, hogy a zsidók teljesítik háborús kötelezettségeiket. Pedig amikor ezen az utolsó világháborús pészahon összeírják a magyar zsidó katonákat (rituális élelmezésük biztosítása céljából) 13 640 főt találnak a fronton és 25 879-et a front mögött, ami valamelyest még meg is haladja a zsidók arányszámát a lakosságban. Ennek ellenére orosz mintára a csendőrség vonatokon, imaházakban megalázó módon kutat zsidó katonaszökevények után. Néhol a katonaság is részt vesz a méltatlan és természetesen eredménytelen akcióban. Jom kippur napján Máramarossziget zsidó negyedében 2000 katona igazoltatja az embereket. A zsidóságába egy százados 400 katonával állít be. Mindössze 3 férfinak nincs igazolványa, utólag róluk is kiderül, hogy nem szökevények.

Az orosz forradalom győzelme megváltoztatja a cionizmus valláshoz közeledő irányvonalát. A *Zsidó Szemle* cikke (*Trockizmus és cionizmus*) elismeri a forradalmi mozgalmat „ébresztő munkáját”, de hangsúlyozza, hogy a megoldást a cionizmus adja. Ezt állítja a *Múlt és Jövő* is: *Palesztina mintaország lesz, szociális állam* (1918. március 15. 11. szám).

Ugyanez év júniusában interjút közöl Károlyi Mihállyal, akiben megsejti a jövő emberét. Az őszirózsás forradalom vezére teljes tájékozatlanságot tanúsít a cionizmus iránt, ami annál is furcsább, mivel franciaországi internálása alatt együtt volt őrizetben a magyarországi származású Max Nordaival, akivel naponta együtt ebédel, hosszú eszmecsereket folytatva.

A hivatalos zsidó szervezetek üdvözölték az őszirózsás forradalmat. A Nemzeti Tanács 20 tagja közül 8-an, antiszemita források szerint 11-en voltak zsidó származásúak. Létrejött a Magyar Zsidók Szabadszervezeti Tanácsa, amely a zsidó szervezetek belső demokratizálását tűzte ki célul. Általános, egyenlő és titkos választójogot követelt a hitközségekben, állást foglalt az országos irodák megszüntetése és egységes zsidó tanács létesítése mellett. A zsidó nevelésügy zsidó szellemben történő átalakítását, a héber nyelv oktatását szorgalmazta. Rendezni kívánta a rabbik anyagi viszonyait. Az országos általános, titkos és egyenlő választójognak a zsidóságra való kiterjesztését s lehetőség szerint a zsidóság országgyűlési képviselőinek megteremtését várta a kormányzattól. Szerepelt a tervezetben a zsidók által sűrűn lakott területeken autonóm kultúregységek létrehozása, ott a nevelésügy és a kulturális szükségletek államköltségén való fedezése. A tanács felajánlotta a hazai zsidóság nemzetközi kapcsolatainak mozgósítását a magyar kormány támogatására, a cionista világ-szervezet számára pedig anyagi és erkölcsi segítséget helyezett kilátásba a palesztinai zsidótelepítés és a kulturális élet fejlesztésére.

Az őszirózsás forradalom, amelynek győzelméért a hazai zsidó értelmiség olyan sokat tett és úgy lelkesedett, nem volt mentes a történelmi időkben oly gyakori zavaros, anarchikus jelenségektől. A rend felbomlása, a nyomor és éhezés különösen a távoli nemzetiségi vidékeken helyet adott a zsidók elleni atrocitásoknak, né-

hol valóságos pogromoknak. Állandó rovat lett az *Egyenlőség*-ben, a *Zsidó Szemlé*-ben a szomorú beszámoló a távoli falvak zsidó lakói elleni fosztogatással párosult támadásokról. Ezekről a többi lapok is beszámoltak. Mivel elsősorban a zsidók szenvedtek az aljas tettektől, nem csoda, hogy amikor Friedrich István keresztény politikus, a Honvédelmi Minisztérium államtitkára önkénteseket kért a rend biztosítására, főleg zsidó fiatalok jelentkeztek.

Maga az alakulat is a Király u. 36. szám alatti cionista klubból indult még aznap, november 4-én este a veszélyeztetett vidékekre, három részre oszolva, Galgóc, Nagyszombat és Sopron térségébe. Beregi Ármin százados, valamint a világháborúban sokszorosan kitüntetett tisztársai, Braun Jenő, Schwartz Miksa, Widder Dávid, Török István voltak a Friedrich Istvánnál megjelenő küldöttség tagjai. Fegyvert, lőszert és hivatalos felhatalmazást kértek 1500 fő részére, akik megvédenék a lakosság életét és vagyonát. Friedrich annyira megörült nekik, hogy az angyalföldi Albrecht laktanyát is átadta nekik. Hivatalos nevük *Önkéntes Karhatalmi Századok* volt, de általában *Cionista Századoknak* emlegették őket még a korabeli jegyzőkönyvekben is. Többségükben tartalékos tiszték, a *Makkabea* cionista diákegyesület tagjai vállalták a nehéz feladatot.

Tevékenységükről a *Zsidó Szemle* 1918. november–decemberi számai rendszeresen beszámoltak. („Zsidó önvédelem” rovat, 1918. 44–48. szám.)

Olvashatunk akcióikról, különös részletességgel a máramarosszigeti pogrom-kezdeményezések letöréséről. Erélyes fellépésük humanizmussal párosult, sehol nem végeztek ki senkit, holott statáriális felhatalmazásuk volt rá, s mindenütt helyi vezetőséget hagytak maguk után a rend további fenntartására.

A rendfenntartó századok sok adományt kaptak, főleg magánszemélyektől, Szabolcsi Lajos szerkesztő is adott 5000 koronát részükre. Pedig lapja, az *Egyenlőség* gúnyolódott a zsidó alakulatokon. A *Pesti Hírlap* üdvözölte a rendteremtés gondolatát, de azt állította, hogy az egyik osztag katonáinak fele nem zsidó (1918. november 7.).

Valójában csak 1919 tavaszán töltötték fel nagyobb számban keresztény tisztekkel az alakulatokat. Addig ezek a cionista századok voltak az egyetlen fegyveres erő, amely oltalmazta a békés lakosságot Magyarországon. Amikor Friedrich szorgalmazta, hogy a cionista századok olvadjanak be a nemzetőrségbe, Beregi Ármin feloszlatta a századokat (1919. március 1.).

Később az asszimiláns „izraelita” szervek hallgattak a fegyveres zsidó önvédelem első megvalósulásáról, ha pedig mégis írtak róluk, a nemzetiségi vidékeken megjelenő csapatok magyar jellegét hangsúlyozták. Az antiszemiták azzal rágalmazták a csapatokat, hogy előkészítették az 1919-es kommünt. Friedrich István a Tisza István-gyilkossági perben visszautasította ezeket a vádakokat, amelyeket később a hírhedt Milotay István publicista és parlamenti képviselő megismételt. Ő 1938-ban Beregi Ármin szerepét is megpróbálta bemocskolni. Beregi már Tel-Avivból írta meg önérzetes válaszlevelét Milotay vádjaira.

A karhatalmi századok története fényes lapja a magyar zsidóság és a korai cionista mozgalom törté-

netének. Talán ennek az osztatlan elismerésnek köszönhető, hogy a hivatalos zsidó vezetés mérsékeltebb hangot üt meg a cionistákkal szemben. 1918 decemberében Kecskeméti Ármin *A forradalom és a zsidó szellem* címmel cikket ír a *Múlt és Jövő*-ben. Nemcsak a forradalmat, a magyarországi átalakulásokat üdvözli, hanem elismeri a cionizmust is. Tíz évvel korábban Kecskeméti Lipót, a Rabbiképző Intézet vezetője az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat 1908-as évkönyvében hosszabb tanulmányt közölt a cionizmusról, s még egyértelműen elítélte a fiatal irányzatot: „A nemzetfejlesztés ma mindenképpen visszafejlődés lenne: az életre ráerőszakolt atavizmus. A nemzeti zsidóság, amikor létezett is, természetellenes alakulás volt: akik újfönt életbe szólitánák, fizikai meg erkölcsi visszasságon mesterkednek. Elutasítjuk a cionizmust; csak azzal az okkal nem, hogy mi e hazában jól érezzük magunkat; elutasítjuk akkor is, ha mostoha fiai vagyunk e nemzetnek, a minthogy igaz gyermekei voltunk akkor is, amikor az anya ellökött bennünket magától.”

Később persze, amikor a zsidó lapokban állandósnak a beszámolókat a magyar pogromokról, sok illúzió szertefoszlik. Sokat meglepetést eseménye ezeknek az időknek a máramarosszigeti Zsidó Nemzeti Tanács megalakulása. Vezetője, Blank Illés táviratban kérte Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter engedélyét, és Jászi Oszkár választávirata elismerte a zsidó nemzetiségi szervezkedés jogos voltát. Viszont Blau Lajos, a Rabbiképző Intézet igazgatója tiltakozott ez ellen, hangsúlyozva a vallásfelekezeti mivoltot. Székely Ferenc pesti hitközségi elnök támadásai ellen Buza Barna miniszter védte meg Jászit. 1919 januárjában a *Múlt és Jövő* vezércikkének címe: *A zsidókérdés nemzetközi megoldása*. Számítani lehetett a Balfour-deklaráció érvényesítésére a meginduló béketárgyalásokon. Ennek belpolitikai vetülete is jelentkezett. A Károlyi-rendszer cionista mozgalmakat támogató álláspontját a hazai cionista szervezetekkel szemben nem csupán elvi okok, hanem gyakorlati megfontolások is vezérelték, melyek között az első helyen állt a háborút lezáró béketárgyalásokon a széles nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező mozgalom támogatásának elnyerése. *Berinkegy Dénes, az 1919 elején újjáalakult kormány miniszterelnöke a Magyar Cionista Szervezet kongresszusra utazó küldöttségének a következő nyilatkozatot tette: „A magyar népkormány rokonszenvenvel kíséri a cionista mozgalmat, amely a zsidóságnak nemzeti otthonát akar Palesztinában teremteni és szükségesnek tartja, hogy a világpolitikába bekapcsolódott zsidókérdés az igazság és kultúra követelményei szerint találjon megoldást.”* A Magyar Cionista Szervezet a nyilatkozatra a következőképpen válaszolt: „A Magyar Cionista Szervezet ünnepélyesen kijelenti, hogy Magyarországon soha nemzetiségi politikát nem üzött és ilyet az egységes magyar nemzeti államban üzni nem is fog. A szervezet minden egyes tagja a magyar állam hűségese, odaadó, áldozatkész polgárának érzi magát.” Később ezt nevezték a magyar Balfour-nyilatkozatnak.²

1919. február 1-jén megalakult a Magyar Zsidó Hitközségi Párt Székely Ferenc és Mezey Károly vezetésével, a cionisták visszaszorításának programjával. Kaszab Aladár tízezerrel küldette szét az anticionista röpiratokat, báró Kohner Adolf az általa vezetett nagypolgári *Pester Lloyd*-ot bocsátotta az irányzat rendelkezésére. A cionisták Hagymányhú Párt néven

alakítottak ellenpártot. 1919 januárjában a pesti hitközségi választáson a 300 hitközségi mandátumból csak 10-et kaptak a cionisták. Színezi a képet a kommunista mozgalom megjelenése, amelynek orgánuma, a *Vörös Újság az Egyenlőség*-et „a zsidó burzsoázia rohadt lapja”-ként aposztrofálja. Közben, a pogromok hatására talán, megkezdődnek a kikeresztelkedések. („Kitérés láz”) (*Múlt és Jövő*, 1919. február).

Az 1919 tavaszán hatalomra került kommunisták között nagyobb arányban voltak zsidó értelmiségiek, mint az őszirózsás forradalom idején.⁴

Az új rendszer álláspontja eleinte nem volt köztudott, így új cionista lapok is megjelentek: a *Jövőnk* és a *Cionista Futár*.

Az előbbi így köszönti a proletárdiktatúrát: „A mi mozgalmunk kezdettől a színtiszta kommunizmus jegyében működött.” Április 4-i számában javasolja autonóm zsidó iskolák létesítését és a szombati munkaszünet elismerését. Ezt „a zsidó nép dolgozó osztályai, a proletárok kéri, követelik a magyar szovjetkormánytól”.

Az április 15-i utolsó szám követeli a hitközség nemzeti alapon való átszervezését. Úgy látszik, a követeléseknek nem volt itt az idejük, mert utána *betiltották az egész zsidó sajtót, a felekezeti intézményeket, még a Chevra Kadisát is feloszlatták*. Találkozunk a Tanácsköztársaság alatt jiddis nyelvű röpcédulákkal, párttagkönyvvel, és a Vörös Hadseregnek volt zsidó alakulata is. Ezek a kezdeményezések többnyire nem a hazai zsidó tömegekhez szóltak, hanem a cári hadsereg zsidó hadifoglyai felé irányultak. Ámbár az Országgyűlési Könyvtárban található jiddis röplapok éles támadásokat intéznek a vagyonos hitközségi vezetők ellen, többek között az asszimiláció miatt is.

1919 áprilisától megszűnnek a zsidó lapok, a *Múlt és Jövő* április–májusban még egy teljes számmal jelentkezik, de ez volt az utolsó. Ekstein Wolf *A zsidóság a szovjet uralom alatt* című cikkében tudósítást közöl Oroszországból, beszámolv a zsidó kultúra ottani fejlődéséről, és utcaát elborító jiddis plakátokról.

A túszként őrizetbe vett burzsoá elemek között a zsidók száma messze meghaladta a felekezeti százalékot, a kereskedelem beszüntetése zsidó kisegysztszenciák tömegeit tette tönkre.

Mégis a zsidóságot tették felelőssé a proletárdiktatúráért. 1919 szeptemberében indulnak újra a zsidó lapok, telve védekező, magyarázkodó írásokkal. Hűségnyilatkozatokat tesznek az ellenforradalomnak, pénzt gyűjtenek számukra. Statisztikákat közölnek a Tanácsköztársaság által kivégzett vagy meghurcolt zsidókról, hangsúlyozva egyes zsidók részvételét az ellenforradalmi szervezkedésben.⁵

Siófokon zsidó küldöttség keresi fel Horthyt, amelyben neológok, ortodoxok, cionisták egyformán helyet kapnak. Székely Ferenc pesti hitközségi elnök megállapítja: „A Nemzeti Hadsereg és annak fővezérsége éppoly kevésbé felelős egyes hitvány emberek gaztetteiért, mint a magyar zsidóság a proletárdiktatúra bűneiért.” Ezzel az elegáns formulával és egy 100 000 koronás alapítvánnyal siklanak át az országszerte dühöngő antiszemita terror felett. Éles cionistaellenes kampány indul. Hiába írja a szeptemberben ismét megjelenő cio-

nista orgánus: „Nekünk zsidó nemzeti érzésünk adta meg az erkölcsi alapot a bolsevizmussal szembeállni.” 1921 júniusában a Belügyminisztérium az Országos Izraelita Iroda kérésére nem hagyja jóvá a Magyar Cionista Szövetség alapszabályait. Ezért 1927-ig mint „kereskedelmi társaság” működnek. Nagy csapást jelent a zsidó értelmiségre az 1920. évi XXV. tc., a hírhedt numerus clausus. Nemcsak korlátozzák a zsidó ifjúság egyetemi arányszámát, de a már bejutottakat is zaklatják, bántalmazzák a jobboldali diákszervezetek. Szomorú hírhedségre jutnak az „életveszélyes magyar egyetemek”. Sokan külföldön kénytelenek tovább tanulni. Létrehozzák a zsidó diákok megsegítésére szolgáló szerveket: Országos Segélyező Bizottság, Központi Zsidó Diáksegítő Akció. Amerikai zsidó szervezetek felajánlják Haller István kultuszminiszternek egy zsidó egyetem felállítását Budapesten, de ő visszautasítja. Jellemző, hogy amikor a Népszövetség be akar avatkozni az ügybe, a magyar zsidó vezetők visszautasítják Lucien Wolf állandó zsidó szakértő közvetítését. Hevesi Simon főrabbi felolvassza egy Vázsonyi Vilmos,⁶ Vészi József és Sándor Pál által megszövegezett nyilatkozatot: „Nemzetünk gyásza, a trianoni szerződés nem lehet jogaink forrása.”

Erőteljes és gyakori a hivatkozás a zsidók magyarbarát tevékenységére külföldön.⁷ Kétoldalú ez a tevékenység. Egyrészt, és erre gyakran hivatkoznak, kiállítás a magyarság mellett az utódállamokban, másrészt gazdasági munka külföldön. Ennek a hazafias érzületnek egyik érdekes jele, amikor visszautasították a Népszövetség védelmét. Ugyanis amikor a Joint Foreign Committee és az Alliance Israelite Universelle közös beadványára a Népszövetség kisebbségvédelmet akart biztosítani a magyar zsidóságnak, főleg a már említett numerus clausus miatt, ezt nem vették igénybe.⁸

Mindenesetre töretlenül megmaradt „a boldog békeidőkből” az elutasító, ellenséges alapállás a cionizmussal szemben. Nemcsak a hazai cionista csoportokat támadják, nem riadva vissza egyének denunciacióitól sem, hanem hideg gúnnal írnak a palesztinai országépítés minden jelenségéről.⁹ A jobboldal egy része barátságosan fogadta a cionizmust, mint olyan irányzatot, amely alkalmas zsidó tömegek eltávolítására Magyarországról. Legkiemelkedőbb jele volt ennek Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök parlamenti felszólalása. A keresztény-nemzeti képviselők helyeslésével szemben két zsidó képviselő (Bródy Ernő és Sándor Pál) élénken tiltakozott. El is érték, hogy a Magyar Cionista Szövetség, amely 1921-ben 151 szervezetet működtetett Magyarországon, nem kapott belügyminiszteri jóváhagyást.

JEGYZETEK

1 Mivel a tartalékos tisztek között sok volt a zsidó, szembe kerültek egyes fogolytársaik antiszemitizmusával. Ennek reakciójaként erősödött körükben a baloldal befolyása, belesodródtak az orosz polgárháború eseményeibe, néhányan hazajöve a Tanácsköztársaság vezetői lettek (Kun Béla, Szamuely Tibor). Mások viszont a fogolytáborban találkoztak a cionizmussal. Itt említjük, hogy a magyar hadifoglyok hazaszállításának anyagi fedezetét nagy részben a Joint vállalta, különösen a Csendes-óceánon hajón hazaérkezőkét.

2 Ez erős túlzás, hiszen a hivatalos zsidó szervek már 1918. november 6-án nagygyűlést rendeztek Budapesten, amelyen Székely Ferenc hitközségi elnök élesen kritizálta Jászi, akit csak „Oszkárkának” nevezett. Úgy látszik, a későbbi antiszemita kilengések megváltoztatták Székely álláspontját, mert a húszas évek második felében vezető szerepe volt a Pro-Palesztina Szövetség létrehozásában. Igaz, hogy ekkor már nem volt a pesti hitközség elnöke.

3 Nemcsak az orosz polgárháború szemben álló felei rendeztek pogromokat. A lapok tudósításokat közölnek a zsidókat szintén üldöző ukrán nacionalisták által kiűrtett Lvovból (Lemberg), ahol a bevonuló lengyel hadsereg pusztított és öldökölt a zsidónegyedben.

4 Míg a fiatal zsidó értelmiségiek egy része lelkesen támogatta a proletárdiktatúrát, a polgárság és a konzervatívok bizalmatlanok voltak. Erre meg is volt az okuk, hiszen az államosítások, a kereskedőellenes intézkedések őket sújtották. Tűszedések, kivégzések áldozatai közt a zsidók számarányukon felül szerepeltek. Országosan 590 kivégzettből 44 (7,4 százalék), a fővárosban a lefogott 386 egyénből 73 (18,9 százalék) volt zsidó vallású.

5 A szegedi ellenforradalmi szervezkedésben előkelő szerepet vittek a zsidók. Pálmay Lajos aradi közjegyző miniszter volt, Biedl Samu hitközségi elnök a „pénzszerező propaganda osztály” vezetője. A Nemzeti Hadsereg első 72 tisztjéből 15 volt zsidó. Még a dunamelléki parasztmegmozdulásoknál kivégzettek közt is találunk zsidókat. Már Siófokon zsidó küldöttség tiszteleg Horthynál, a zsidóság minden irányzatának képviselői megtalálhatók benne. Politikusok, ortodox és neológ vezetők, egy cionista is, Patai József, a *Múlt és Jövő* szerkesztője. Kézelfogható érv volt az újurak számára a Nemzeti Hadsereg részére tett 100 000 koronás alapítvány.

6 Vázsonyi Vilmos, a fehérterror által az országos nagypolitikából kiszorítva, egyre többet foglalkozott zsidó ügyekkel.

7 Az *Egyenlőség* már 1920-ban védekező jellegű cikksorozatot indít *Mit tett a zsidóság a magyar nemzetért* sokatmondó címmel. Mindegyik cikk egy-egy kiemelkedő zsidó tudósról, gyárosról, művészeiről stb. szól. Állandóan visszatér a zsidó háborús áldozatvállalás hangsúlyozására.

8 A numerus claususról Apponyi Albert gróf is több ízben elítélően nyilatkozott. Egyes kormánypárti politikusok is javasolták eltörlését, de hiába. Külföldi zsidó szervezetek 1921 novemberében – a magyar zsidóktól független – intézett előterjesztése a Népszövetséghez nem járt eredménnyel. 1928-ban enyhítették, átfogalmazták a törvényt, de lényegében nem változtattak rajta.

9 Az ellenszenv dacára a Magyar Cionista Szövetség XIV. kongresszusát a Pesti Izraelita Hitközség üléstermében tartották 1921 júniusában 216 küldöttel.

FORRÁSOK

Elsődlegesen a kor zsidó sajtója tartalmaz hasznos anyagot. Az *Egyenlőség*, illetve a vele szemben álló lapok (*Zsidó Szemle*, *Múlt és Jövő*) és természetesen a cionista időszaki kiadványok forgathatók.

Könyvek:

Székely Béla: *Vajúdó ország*. Bp., é. n.

Szabolcsi Bence: *A zsidóság története Magyarországon*. Bp., 1938.

Ujvári Péter: *Zsidólexikon*. Bp., 1929.

Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus. Bp., Gondolat, 1984.

Hét évtized a hazai zsidóság életében. Bp., 1990.

Gonda László: *A zsidóság Magyarországon 1526–1945*. Bp., 1992.

Két emberöltő. Az Egyenlőség évtizedei... Bp., 1993.